

SEKULARYZM (łac.: *saecularis,-e*: świecki; *saeculum,-i*: świat ziemski, przemijający) – ideologia negująca wszelkie elementy religijne tak w życiu społecznym człowieka jak i w całej kulturze; swoista filozofia życia o charakterze ateistycznym propagująca koncentrację uwagi na sprawach doczesnych człowieka.

Z HISTORII POJAWIENIA SIĘ POJĘCIA „SEKULARYZM”. Słowo „sekularyzm” pojawił się najpierw w języku angielskim za sprawą angielskiego działacza społecznego G. J. Holyoake, który widząc, że religia jest bezsilna wobec nabrzmiałych problemów społecznych (wyzysku robotników) doprowadził w 1851 r. do powstania ruchu, zwanego *secularism*, (ang.: *secular* – świecki). W tym też roku powstało w Londynie *Centralne Towarzystwo Sekularystyczne*, które swoją sekularystyczną doktrynę sformułowało w następujący sposób: nauka jest źródłem prawdy dla człowieka; moralność ma pochodzenie świeckie, a nie religijne; rozum jest we wszystkim najwyższym kryterium; ludzie muszą posiadać wolność myśli i słowa; niepewność warunków życiowych zmusza do ograniczania wszystkich wysiłków tylko do spraw doczesnych. Chociaż od samego początku z nowym ruchem identyfikowało się wielu ateistów (np. Ch. Bradlaugh, Ch. Watts, czy G. W. Foote), to jednak sam Holyoake dążył do tego, aby nie łączyć postawy ateistycznej z propagowaniem nowych idei społecznych, politycznych i etycznych. Sekularyzm w sensie ścisłym był więc pewną ideologią rozwiniętą w Anglii w połowie XIX w. Podstawową zasadą tej ideologii było poszukiwanie postępu ludzkości poprzez używanie wyłącznie materialnych, naturalnych środków, a więc przede wszystkim z wykorzystaniem sił ludzkiego rozumu, z pominięciem wszelkiej pomocy, która mogłaby płynąć ze strony religii. Relacja sekularyzmu do religii była utrzymana bardziej w klimacie milczącej separacji niż wrogości.

WSPÓŁCZESNE ROZUMIENIE SEKULARYZMU. Współcześnie próbuje się w różny sposób określić czym jest sekularyzm. Zdaniem niektórych s. jest pewną filozofią życia, charakteryzującą się skoncentrowaniem uwagi na sprawach człowieka żyjącego *hic et nunc*, z wyłączeniem jego wszelkich relacji z Bogiem. Istotną cechą postawy sekularystycznej jest negacja istnienia „żywej” relacji człowieka z Bogiem, zarówno tu na ziemi, jak i po śmierci. W sekularyzmie Bóg i rzeczywistość religijna zostają usunięte ze świata. Postawa sekularystyczna wprawdzie nie zawsze jest postawą ateistyczną, to jednak w

życiu praktycznym często może się z nią utożsamiać. Bliższa jest ona postawie agnostycznej, bądź też świeckiemu (laickiemu, antropologicznemu) humanizmowi, czy też mówiąc inaczej: zupełnej obojętności religijnej (E. S. Waterhouse).

Inne określenie podkreśla, że sekularyzm jest doktryną, której moralność skierowana jest wyłącznie na dobrobyt ludzkości w czasie obecnym, ziemskim, z wyłączeniem wszelkich rozważań płynących z wiary w Boga lub w życie pozagrobowe. Chociaż sekularyzm zakorzeniony jest w materializmie świata starożytnego, to jednak jako samodzielna doktryna pojawił się dopiero w czasach nowożytnych, a w czasach współczesnych przekształcił się w dominującą postawę życiową, występującą w zachodniej cywilizacji (R. Bush).

Zdaniem niektórych polskich autorów sekularyzm oznacza ideologię, zaprogramowane działanie, zmierzającą z jednej strony do osłabienia aż do całkowitej eliminacji treści wiary, więzi religijnych, całej zawartości życia religijnego ze świadomości jednostek i społeczeństwa, z drugiej strony dążącą do odrzucenia wszelkiej rzeczywistości transcendentnej wobec świata, jako szkodliwej dla człowieka i rozwoju ludzkości. W tym drugim skrajnym wymiarze sekularyzm jawi się jako „ideologia ateistyczna”(P. Bortkiewicz).

Próbując podsumować współczesne rozumienie i określenia sekularyzmu należy stwierdzić, że jest to pewien rodzaj filozofii życia (stylu życia), która posiada trzy zasadnicze cechy. Po pierwsze, sekularyzm jest negatywnie nastawiony do religii, jest antyreligijny. Oznacza to, że w praktyce eliminuje dualizm pomiędzy tym co naturalne a tym, co nadprzyrodzone. Twierdzi się, że wszystko cokolwiek jest realne jest także naturalne, zarówno w sensie niebycia czymś nadprzyrodzonym, jak również w sensie bycia zasadniczo dostępnym naukowemu poznaniu. Ponieważ natura jest tutaj całkowicie określona w terminach, które powstają w obrębie metod stosowanych przez nauki empiryczne, nie ma miejsca w tej perspektywie na rozważanie zagadnienia istnienia Boga, czy niematerialnej zasady w człowieku; uważa się bowiem, że leży to poza kompetencją naukowych badań. Bardziej konsekwentni sekularyści postrzegają dystynkcję pomiędzy Bogiem a naturą jako antagonistyczną; ich zdaniem nie można akceptować zarówno tego, co wieczne, jak i tego, co czasowe. Niematerialna zasada jest całkowicie nie do pogodzenia z jednością ludzkiej natury. W pewnych przypadkach sekularyzm

może więc przechodzić na pozycje ateizmu, rozumianego jako negacja istnienia Boga, czy nawet antyteizmu, będącego jedną z form ateizmu, w którym występuje wrogość wobec wiary w Boga i walka z różnymi przejawami religii.

Druga cecha sekularyzmu związana jest z normami moralnymi, które powinny być określane tylko z uwzględnieniem specyficznych i zmieniających się sytuacji. Nie uznaje się istnienia jakichś uniwersalnych norm postępowania, podobnie też ludzkie wartości nie mogą posiadać absolutnego, czy stałego znaczenia. Przy obieraniu jakiejś wartości za ważną, zarówno w sferze indywidualnej jak i społecznej, należy zabiegać o jak najlepszą relację pomiędzy działaniem a celem. Aktualnie określana wartość jest więc zrelatywizowana do bieżącej sytuacji i nie zależy od ustalonych, ponadczasowych celów. Samo społeczeństwo dostarcza kryteriów do dokonania wyboru: za działanie moralnie dobre uznaje się to działanie, które dąży do poszerzenia naturalistycznego poglądu i naturalistycznej perspektywy w kształtowaniu ludzkiego bycia w świecie. I tak na przykład społeczne dobra, mające moralne pierwszeństwo, to: nieskrępowana intelektualna wolność, poszerzające się możliwości edukacji, pracy i kulturalnego doświadczenia, to rozwój społecznych instytucji i masowej komunikacji.

Trzecią cechą sekularyzmu jest podkreślanie dostrzegalnych, pragmatycznych konsekwencji tej filozofii życia. Sekularyzm akcentuje potrzebę zaangażowania się poznającego człowieka w proces dostosowania się do swojego środowiska i wykorzystania swojej wiedzy, jako praktycznego środka w zaspokajaniu własnych potrzeb i pragnień. W porządku społecznym, to dostosowanie odnosi się zarówno do technicznej kontroli świata natury, a więc do podkreślenia dominującej roli techniki i nauk szczegółowych, jak również do kontroli poszczególnych jednostek ludzkich – poprzez odpowiednio rozwinięte struktury i instytucje społeczne.

Dalszymi cechami sekularyzmu, które łączą się z cechami powyżej wskazanymi – to głębokie przekonanie, że człowiek jest z natury dobry, a więc natura ludzka nie jest skażona przez jakiś grzech; wiara w szczęśliwą przyszłość ludzkości – określana także jako świecka eschatologia (wiara w cuda techniki); wreszcie: niedocenywanie podmiotowości człowieka przez stawianie techniki przed etyką.

ŹRÓDŁA SEKULARYZMU. O pierwszych oznakach sekularyzmu można mówić począwszy od okresu renesansu i narodzin kultury nowożytnej. Pojawiło się wówczas nowe podejście do filozofii, nauki i sztuki, polegające na przejściu od postawy teocentrycznej właściwej średniowieczu, do postawy antropocentrycznej i przyrodocentrycznej. W renesansie zmienił się sposób myślenia o świecie, zaczęto coraz bardziej rozumieć, że opiera się on na swych własnych strukturach, które należy wyjaśnić naukowo, niezależnie od teologii. Wzmocnienie sekularyzmu przyszło następnie ze strony m.in. takich filozofów jak: Kartezjusz, Kant i Hegel, a szczególnie ze strony trzech wielkich sekularyzatorów okresu nowożytnego: Marksa, Nietzschego i Freuda.

Sekularyzmu posiada nie tylko źródła natury filozoficzno-teologicznej, ale również źródła społeczno-polityczne i wewnętrzno-kościelne. Już w XIV w. Marsyliusz z Padwy i W. Ockham sformułowali program emancypacji władzy świeckiej, która stając się coraz silniejsza, zaczęła spychać na margines władzę polityczno-kościelną. Ponadto ważnym źródłem sekularyzmu była: schizma zachodnia; nowe religijne nurty myślowe (wyklifizm i husytyzm), a szczególnie reformacja protestancka, która przyczyniła się do utraty jedności chrześcijaństwa w XVI wieku.

ZWIĄZEK SEKULARYZMU Z SEKULARYZACJĄ. Omawiając rozumienie sekularyzmu warto zwrócić uwagę na relację pomiędzy sekularyzmem a sekularyzacją, którą czasami mylnie utożsamia się z sekularyzmem. Sekularyzacja kultury jest procesem społecznym, w którym religia, tzn. wartości religijne, religijna świadomość oraz instytucje religijne, są wypierane zarówno z życia społecznego, jak i indywidualnego. Jest więc procesem uwalniania się spod kontroli religii: w sferze teoretycznej jest to uwalnianie się spod wpływu treści religijnych (np. prawd objawionych), a w sferze praktycznej – spod opieki instytucji religijnych. Innymi słowy w sekularyzacji sfera *sacrum* – rozumiana jako przedmiot przeżyć religijnych oraz jako to, w którym uobecnia się rzeczywistość boska, a więc pewne miejsca, jak np. kościoły; pewne okresy, jak np. religijne święta i pewne działania, jak np. sprawowanie sakramentów – zostaje spychana na margines życia społecznego i indywidualnego. Zjawisko sekularyzacji wydaje się być czymś normalnym, jeżeli się zważy, ile ludzkich działań wzięł Kościół na siebie w przeszłości. Historia pokazuje jednak, że proces sekularyzacji może iść głębiej. Właśnie

sekularyzacja, która idzie „za daleko” może być nazwana sekularyzmem. Polega to na tym, że ujawnia się skłonność przyjmowania człowieka, tzn.: jego rozumu, jego wolności, jego ziemskich planów, jako jedyne punktu odniesienia, z wykluczeniem wszelkiej perspektywy religijnej.

P. Bortkiewicz, *W służbie życia*, t. 1. *Demaskacja „kultury śmierci”*, Niepokalanów 1999;

R. Bush, *What is secularism*, w: *Southwestern Journal of Theology*, vol. XXVI, 2(1984);

O. Chadwick, *The secularization of the European mind in the nineteenth century*, w: *The Gifford Lectures in the University of Edinburgh for 1973-4*;

O. Chadwick (ed.), Cambridge, New York 1975;

H. G. Cox, *The Secular City*, New York 1966;

P. Deletter, *Secularism*, w: *Encyclopedic dictionary of religion*, red. P. Meagher, T. Brien’O, Aherme C., Washington 1979, s. 3241nn;

Ch. Duquoc, *Il processo di secolarizzazione dello stato: Panorama storico*, w: *L’ateismo contemporaneo*, t. III, Torino 1969;

Duquoc Ch., *Niejasność teologii sekularyzacji. Esej krytyczny*, tłum. W. Krzyżaniak, Warszawa 1975;

E. Dussel, *Od sekularyzacji do sekularyzmu: Nauka od renesansu do oświecenia*, w: *Concilium* 6 -10 (1969), Poznań-Warszawa 1970, s. 107-122;

W. Kerber, *Säkularisierung und Wertewandel*, München 1986;

D. Martin, *A General Theory of Secularization*, Oxford 1978;

E. Mascal, *Sekularyzacja chrześcijaństwa*, tłum. T. Mieszkowski, Warszawa 1970;

P. Mazanka, *Źródła sekularyzacji i sekularyzmu w kulturze europejskiej*, Warszawa 2003;

R. H. Potvin, *Secularism*, w: E. Craig (red.), *Routledge Encyclopedia Of Philosophy*, t. 9, New York 1998, s. 36;

W. Raberger, *Säkularität und Säkularismus*, w: *Neues Handbuch theologischer Grundbegriffe*, ed. P. Eicher, München 19912, s. 414 – 418;

R. Rémond, *Religion et société en Europe. Essai sur la sécularisation aux XIXe et XXe siècles (1789-1998)*, Paris 1988;

F. Rodé, *Sécularisation et sécularisme*, w: Dictionnaire des religions, ed. P. Poupard, Paris 1984, s. 1564nn;

Ch. Taylor, *Oblicza religii dzisiaj*, tłum. A. Lipszyc, Kraków 2002;

E. S. Waterhouse, *Secularism*, w: J. Hastings (red.), *Encyclopædia of Religion and Ethics*, vol. 11, New York 1955, s. 347nn;

Westphal M., *Suspicion and faith. The religious uses of modern atheism*, Michigan 1993.

Paweł Mazanka